

taal

ONTWIKKELEND LESGEVEN
HOE DOE JE DAT?

leidraad

Dit materiaal werd ontwikkeld door de Arteveldehogeschool, dienst studieadvies, en KAHO Sint-Lieven. Het project werd mogelijk gemaakt door de steun van de Orde van den Prince.

De Orde van den Prince wil als Vlaams-Nederlandse culturele organisatie bijdragen aan de ontwikkeling, de beleving en het behoud van de Nederlandse taal en cultuur, ook op academisch niveau. Het bestuur van het gewest Oost- en Zeeuws-Vlaanderen weet dat leerkrachten van vitaal belang zijn voor het bepalen van het taalbeheersingsniveau van kinderen in het kleuter- en lager onderwijs en van leerlingen in het secundair onderwijs. De toekomstige leerkrachten vormen bovendien de hefboom om het taalbeleid op de drie onderwijsniveaus te verankeren.

Dit gewest steunde dan ook het project 'Taalontwikkelen lesgeven: hoe doe je dat?' door sessies voor docenten te financieren en de instructiefilmpjes voor de drie onderwijsniveaus aan te maken. Deze leidraad bij de filmpjes maakt eveneens deel uit van het project.

Taalontwikkelen lesgeven, hoe doe je dat?

Hoe kun je zinvol meewerken aan het taalbeleid op school? Hoe ga je in een klas om met leerlingen die moeite hebben met taal? Hoe stimuleer je als leerkracht economie of natuurwetenschappen de taalontwikkeling van je leerlingen?

meer dan fouten verbeteren

Nog te vaak wordt taalontwikkelen lesgeven gereduceerd tot 'fouten verbeteren', terwijl het eigenlijk gaat om een manier van lesgeven, een didactiek. Die vertrekt van het principe dat taal een belangrijke rol speelt bij het leren, wat er ook geleerd wordt.

concrete voorbeelden

Artikelen en bijdragen over taalontwikkelen lesgeven belichten het onderwerp vaak vanuit een theoretische hoek. Dat is zeker zinvol, maar studenten, leerkrachten en docenten willen graag concrete voorbeelden zien. Het pakket 'Taalontwikkelen lesgeven: hoe doe je dat?' brengt de didactiek op een toegankelijke en authentieke manier in beeld.

Het pakket bevat:

- vijf instructiefilmpjes
- een leidraad
- drie kijkwijzers en een opdracht per filmpje

filmpjes uit de praktijk In die filmpjes demonstreren leerkrachten technieken en basisprincipes van taalontwikkelen lesgeven in hun klaspraktijk. In totaal werden er vijf filmpjes opgenomen: eentje in de kleuterschool, eentje in de lagere school en een in elke graad van het secundair onderwijs.

bijhorende leidraad De bijhorende leidraad maakt op een toegankelijke en laagdrempelige manier duidelijk wat taalontwikkelen lesgeven inhoudt. Verschillende begrippen zoals 'CAT', 'taalruimte' en 'interactie' worden in mensentaal toegelicht. Verder bevat de leidraad de korte inhoud van de filmpjes en tal van referenties, te herkennen aan de icoontjes.

kijkwijzers & opdrachten Het pakket bevat tot slot drie kijkwijzers of checklists en per filmpje opdrachten om met studenten of een leerkrachten-team aan de slag te gaan.

voor wie? Het project is in eerste instantie uitgewerkt voor lerarenopleidingen. Toekomstige leerkrachten vormen de hefboom om het taalbeleid op de drie onderwijsniveaus te verankeren. Uiteraard is het pakket ook bruikbaar voor leerkrachten en taalbeleidscoördinatoren. Kortom, voor iedereen die inspiratie zoekt om actief aan taalontwikkeling te werken of die anderen wil overtuigen van het belang ervan.

Veel succes!

Inhoud

Taalontwikkelen lesgeven, hoe doe je dat? ----- p 3

1. Wat is taalontwikkelen lesgeven? ----- p 6

2. Het ABC van taalontwikkelen lesgeven ----- p 12

3. Korte inhoud filmpjes ----- p 22

- Kleuteronderwijs: Tussen thee en taal
- Lager onderwijs: De zon en het heelal
- Eerste graad secundair onderwijs:
Van voedselketen tot kringloop
- Tweede graad secundair onderwijs:
Verschuivingen op de arbeidsmarkt
- Derde graad secundair onderwijs:
Een vakantiejob zoeken

4. Aan de slag! ----- p 33

- Kijkwijzer
- Opdrachten bij de filmpjes

5. Colofon ----- p 35

1 Wat is taalontwikkeldend lesgeven

Ter verkenning van het concept 'taalontwikkeldend lesgeven' geven we hieronder een aantal visies en omschrijvingen uit de literatuur.

Om uit te leggen wat taalontwikkeldend lesgeven is, gebruiken we een verklaring van Wilma Van der Westen (2009):

Stel je de situatie voor waarin je een film ziet in een taal die je wel redelijk beheerst maar niet voldoende machtig bent. In mijn geval zou dat een Italiaanse film zijn. Voor een Italiaanse film zonder ondertiteling, zal ik alle zeilen moeten bijzetten. Na afloop van de film zal ik de grote lijnen doorhebben, ik heb de film kunnen volgen, ik snap de plot. Ik kan echter geen enkel nieuw woord terughalen. Ik heb zeker honderden nieuwe woorden gehoord, maar niet opgepikt. Om uit een dergelijke input nieuwe woorden te leren, zal ik op een andere manier moeten luisteren.

als je een taal niet voldoende machtig bent...

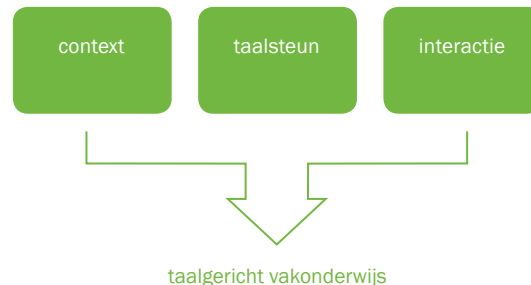
strategieën Zoals uit het voorbeeld blijkt, heb je strategieën nodig om je taal te ontwikkelen en te verrijken. Leerkrachten die zulke taalleerstrategieën toepassen en aanleren in hun lessen,

taalgericht vakonderwijs

geven taalontwikkeldend les. Wilma Van der Westen definieert het als volgt: "Taalontwikkeldend lesgeven is een manier van lesgeven waarin elke docent of leerkracht – ook de niet-taal-docent of niet-taalleerkracht - nadrukkelijk een rol speelt in het stimuleren en begeleiden van het proces van taalontwikkeling van studenten, leerlingen of kleuters."

Taalontwikkeldend lesgeven wordt door Hajer en Meestringa benoemd als taalgericht vakonderwijs. Taalgericht vakonderwijs is onderwijs waarin tegelijkertijd wordt gewerkt aan vak- en taaldoelen, bijvoorbeeld in aardrijkskunde en geschiedenis. Het idee erachter is dat taal, leren en denken onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het verwerven van vakinhouden en het ontwikkelen van vakspecifieke taalvaardigheid gaan dan ook samen. De drie pijlers van taalgericht vakonderwijs zijn context, taalsteun en interactie.

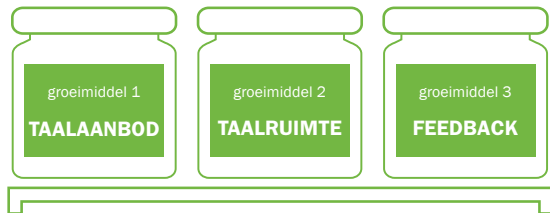
drie pijlers

interactief taalonderwijs

Verhallen en Walst gebruiken de term interactief taalonderwijs. Zij geloven dat je de taalgroei van kinderen en leerlingen kunt bevorderen door interactie. "Doordat ouders met hun kinderen praten, ontwikkelen die hun taalvaardigheid spelenderwijs. En zo kunnen ook leerkrachten door met kinderen te praten hun taalontwikkeling stimuleren." Verhallen en Walst leggen de nadruk op taalontwikkeling en -verwerving. Om de taalontwikkeling te bevorderen spreken zij van een taalgroep pakket met drie taalgroeimiddelen: taalaanbod, taalfeedback en taalruimte.

drie taal-groeimiddelen

uit Verhallen & Walst (2001)

Welke termen je ook gebruikt, de principes van taalontwikkelen lesgeven blijven gelijk. In punt 3 'Het ABC van taalontwikkelen lesgeven' vind je een verklaring van alle begrippen. Je zult zien dat de auteurs soms hetzelfde benoemen met een ander begrip.

ENKELE STANDAARDWERKEN over taalontwikkelen lesgeven:

Hajer, M. & Meestringa, T. (2004/2009) Handboek taalgericht vakonderwijs. Bussum: Coutinho.

Verhallen, M. & Walst, R. (2001/2011) Taalontwikkeling op school. Handboek voor interactief taalonderwijs. Bussum: Coutinho.

wat is taalbeleid

Taalontwikkelen lesgeven is een belangrijke pijler van taalbeleid. Een veelgebruikte omschrijving van taalbeleid is de volgende: 'Taalbeleid is de structurele en strategische poging van een schoolteam om de onderwijspraktijk aan te passen aan de taalleerbehoeften van de leerlingen met het oog op het bevorderen van hun algehele ontwikkeling en het verbeteren van hun onderwijsresultaten.' (Van den Branden, 2004, p. 51) Vaak worden in het kader van taalbeleid remediërende acties ondernomen: bijlessen taal, taalworkshops, een taalklas. Toch is het belangrijk om ook preventief te werken. Taalontwikkelen lesgeven is de manier bij uitstek om ervoor te zorgen dat taal een middel is om tot leren te komen in plaats van een struikelblok.

preventief werken

LITERATUUR over taalbeleid:

Van den Branden, K. (2004) *Taalbeleid: een hefboom voor gelijke onderwijskansen*. In: *School en Samenleving*, 5, p. 49-66.

Van den Branden, K. (2010) *Handboek taalbeleid basisonderwijs*. Leuven: Acco.

Bogaert, N. & Van den Branden, K. (2011). *Handboek taalbeleid secundair onderwijs*. Leuven: Acco.

Hieronder vind je wat LITERATUUR OVER DE IMPLEMENTATIE TAALONTWIKKELEND LESGEVEN in een school of een opleiding.

Alladin, E. & Van der Westen, W. (2009) *Taalontwikkelen lesgeven in het hoger onderwijs*. In: *Drieëntwintigste Conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 164-168) Gent: Academia Press.

Berends, R. (2007) *De leerkracht taalvaardig. 13 praktische taaldoelen voor studenten aan de pabo*. Assen: Van Gorcum.

Cajot, G. (2010) *Taalnoden in de lerarenopleiding*. In: Van Hoyweghen, D. (red) *Naar taalkrachtige lerarenopleidingen*. *Bouwstenen voor taalbeleid*. (pp. 73-86).

Decelle, A., Wirix, T. (2010) *Dertien doelpunten gescoord? De implementatie van Dertien doelen in een dozijn in de Opleiding Bachelor Secundair Onderwijs van de KHLeuven*. In: *Naar taalkrachtige lerarenopleidingen*. *Bouwstenen voor taalbeleid*. Mechelen: Plantyn . (Te raadplegen online via Knooppunt).

Hacquebord, H., & van Eerde, D. (2006) *Taalgericht lesgeven, hoe pak ik dit aan?* In: *Twintigste Conferentie Het schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press. (pp. 41-42).

Jeurissen, R. & Quanten, E. (2007) *Tussen droom en daad ... een taalbeleidsplan voor de lerarenopleiding basisonderwijs*, In: *Nieuwsbrief voor lerarenopleiders primair onderwijs Nederlands en Nederlands als tweede taal*, 7 (22).

Van der Laan, E. (2001) *Bronnenboek Taalgericht Vakonderwijs*. *Bundeling van resultaten van het project Implementatie Taalgericht Vakonderwijs*, SLO: Enschede.

Van der Laan, E., Meestringa, T. (2004) *Zonder skelet kun je niet keten*. *Met taalgericht vakonderwijs taalbeleid invoeren op scholen voor voortgezet onderwijs*. *Transfer Onderwijsachterstanden*: Den Haag

2 Het abc van taalontwikkelen lesgeven

Hier vind je een alfabetische lijst van begrippen en termen die vaak gehanteerd worden bij taalontwikkelen lesgeven.

- Betekenisonderhandeling
- Betekenisvolle taaltaken
- CAT: cognitief-academische taal
- Context
- Interactie
- OVUR-strategie
- Schooltaal
- Taalaanbod
- Taalfeedback
- Taalleerstrategie
- Taalproductie
- Taalruimte
- Taalsteun
- Transfer
- Voorbeeldfunctie

BETEKENIS- ONDERHANDELING

In klasgesprekken kun je met leerlingen aan betekenisonderhandeling doen. Als er een nieuw woord opduikt dat leerlingen niet begrijpen, kun je samen met hen de betekenis verhelderen. Je kunt hen ook helpen om een taaluiting preciezer of duidelijker te verwoorden. Betekenisonderhandeling gebeurt dus wanneer de leerkracht samen met leerlingen op zoek gaat naar een manier om de boodschap helder te krijgen.

BETEKENISVOLLE TAALTAKEN

Het is weinig zinvol leerlingen een verhandeling te laten schrijven zonder dat ze een doelpubliek en een doelstelling hebben. Taaltaken moeten functioneel en betekenisvol zijn. Betekenisvolle taken beogen de leerlingen te activeren door ze binnen die taken probleemstellingen voor te leggen. Om die op te lossen, moeten de leerlingen zelf de nodige kennis opdoen en gebruiken. De leerkracht heeft daarbij primair de rol van coach en moet ervoor zorgen dat de lessen goed gestructureerd zijn.

De Lesfabriek: De Lesfabriek voor taalrijk onderwijs is een computerprogramma waarmee je snel lessen kunt maken. Het is een Word-applicatie met allerlei taalgerichte opdrachten die gekozen en bewerkt kunnen worden voor een taak, lesbrief of lessenserie.

Je vindt de software via www.taalgerichtvakonderwijs.nl.

CAT: CAT is de afkorting van cognitief-academische taal. CAT verwijst naar schooltaal en schooltaalvaardigheid, namelijk 'de vaardigheid taal op een abstract niveau te gebruiken, om zo in een schoolse context nieuwe informatie te kunnen verwerven en verwerken'. CAT wordt vaak geplaatst tegenover DAT of dagelijks algemeen taalgebruik. (zie verder bij 'schooltaal')

Bogaert, N. (2009). *Gelaarsd, gespoord, geletterd? Werk maken van functionele geletterdheid in de hele school*. In: Vonk, 39/1, pp. 3-22.

CONTEXT Context is naast *interactie* en *taalsteun* één van de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs. Om na te gaan of het onderwijs contextrijk is, kun je de volgende vragen stellen: *Gebruikt de leerkracht, illustraties of anekdotes? Vraagt de leerkracht voorbeelden? Doet de leerkracht een beroep op de voorkennis van de leerlingen?* De context geeft de aanknopingspunten om de nieuwe stof te koppelen aan de aanwezige kennis van de wereld. Door context aan te brengen of te activeren kun je als leerkracht voorkomen dat de lesstof loshangende, schoolse kennis wordt.

INTERACTIE Het meeste leren komt tot stand door over een onderwerp van gedachten te wisselen, elkaar te bevragen en elkaar informatie te geven. Daarom is het belangrijk als leerkracht gevarieerde mogelijkheden tot interactie te creëren. Door leerlingen meer aan het woord te laten, krijgt de leerkracht zicht op wát de leerling weet over de lesstof en hóe hij die kennis verwoordt. Interactie is echter niet beperkt tot leerkracht-leerling, maar geldt ook voor de interactie tussen leerlingen onderling. Door leerlingen gestructureerd te laten spreken en schrijven, leren ze hun kennis verwoorden en delen met anderen. Bijgevolg zijn opdrachten om leerlingen te laten samenwerken én om leerlingen taal te laten produceren, een belangrijk element bij interactie.

Interactie is een tweede pijler van taalgericht vakonderwijs naast context en taalsteun.

OVUR-STRATEGIE Het is belangrijk dat leerlingen in de lessen Nederlands een strategie aangereikt krijgen voor lees-, luister-, schrijf- en spreektaken. De OVUR-strategie is een voorbeeld van een dergelijke strategie. De leerlingen zullen zich eerst Oriënteren en Voorbereiden op de taak om vervolgens de taak Uit te voeren en ten slotte te Reflecteren over proces en product. Ook vakleerkrachten kunnen de strategie gebruiken.

SCHOOLTAAL Schooltaalwoorden zijn bijvoorbeeld *syllabus*, *efficiënt* en *refereren*. Het zijn begrippen die je niet in je alledaagse taal gebruikt. Je hebt ze nodig om bijvoorbeeld opsommingen, omschrijvingen en verklaringen te geven.

Opgelet: schooltaal is nog iets anders dan vaktaal. Onder vaktaal verstaan we de taal die specifiek is voor een schoolvak. Voorbeelden van wiskundige vaktaal zijn *vector*, *integraal* en *vergelijking*.

icto.arteveldes.be/woordenlijst
Op deze website vind je een woordenlijst met schooltaalwoorden of academisch Nederlands die je in lessen of in cursussen kunt tegenkomen. Van elk woord krijg je telkens de betekenis en een voorbeeldzin.

TAALANBOD Taal en inhoud verwerven start bij een rijk en toegankelijk taalaanbod. Het is belangrijk dat het taalaanbod niet te moeilijk en niet te gemakkelijk is: enerzijds moeten de leerlingen alles begrijpen, anderzijds moet het aanbod nieuwe taal, nieuwe woorden, nieuwe zinsconstructies bevatten zodat de leerlingen bijleren. Nutteloze drempels in de taal moet je proberen te vermijden. Maar het is niet de bedoeling moeilijke woorden en schooltaalwoorden te vermijden. Er bewust mee omgaan is essentieel, anders ontwikkelen de leerlingen hun taalvaardigheid niet.

De moeilijkheidsgraad van het taalaanbod hangt samen met de contextuele ondersteuning. Als een leerkracht in de lagere school het heeft over een geodriehoek en daarbij een geodriehoek toont en gebruikt, zullen de leerlingen gemakkelijker begrijpen wat de leerkracht met dat woord bedoelt. Geleidelijk aan zullen de leerlingen deze contextuele ondersteuning minder nodig hebben om een bepaald begrip te vatten.

Taalaanbod is één van de drie taalgroeimiddelen die Verhalen en Walst beschrijven in een taalgroep pakket.

Pot, H., Van Beek, W., Bacchini, S. (2010) *Nederlandse taal voor jonge kinderen: drie manieren van afgestemd taalaanbod*. In: *Naar taalkrachtige lerarenopleidingen. Bouwstenen voor taalbeleid*. Mechelen: Plantyn (Te raadplegen online via Knooppunt).

TAALFEEDBACK Taal leren doe je door in interactie feedback op taaluitingen te ontvangen. Adequaat reageren op taaluitingen van leerlingen is van cruciaal belang. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen feedback op vorm en feedback op de inhoud. Wanneer er aan een taaluiting inhoudelijk iets niet klopt, is het bijna altijd wenselijk dat daar feedback op komt. Bij vormelijke fouten is het niet altijd nodig of wenselijk om feedback te geven. Je hoeft niet op alle slakken zout te leggen, zeker als op dat moment de inhoud primeert.

positieve bekrachtiging Er zijn drie categorieën van taalfeedback. De eerste categorie bevat positieve bevestigingen. 'Dat heb je mooi geformuleerd.', 'Goed gezegd': de taalleerders positief bekrachtigen en goede taaluitingen herhalen, is erg belangrijk.

helpen verhelderen In een tweede categorie horen vormen van feedback thuis die de lerende aanzetten om zichzelf duidelijker uit te drukken. Je geeft met andere woorden taalfeedback door een taaluiting te helpen verhelderen of te parafaseren.

expliciet en impliciet Tot slot is het eveneens van belang een formulering van leerlingen - wanneer het gepast is - te verbeteren. Verbeteren kan expliciet gebeuren door nadrukkelijk aan te geven wat er fout is en de fout te corrigeren. Maar je kunt ook impliciet en veeleer onopvallend verbeteren, door je eigen taalaanbod en je reactie op de taaluiting. Expliciete feedback is enkel wenselijk wanneer een lerende herhaaldelijk een fout maakt tegen iets wat hij of zij al zou verworven moeten hebben.

Taalfeedback is het derde taalgroeimiddel dat Verhallen en Walst beschrijven.

TAALLEER-STRATEGIE Taalleerstrategieën zijn strategieën waarmee leerlingen zelf hun taalleerproces kunnen sturen. Een voorbeeld van een dergelijke taalleerstrategie zijn woordenschatstrategieën. Leerlingen moeten leren hoe ze de betekenis van een voor hen onbekend woord kunnen achterhalen om dit woord dan

later zelf in een andere context te kunnen gebruiken. Een ander voorbeeld van een taalleerstrategie is de OVUR-strategie (zie vroeger).

TAALPRODUCTIE Taal kan pas ontwikkelen als er ruimte is voor taalproductie. Het is belangrijk als leerkracht om opdrachten te geven die leiden tot mondelinge of schriftelijke taalproductie. Laat leerlingen niet alleen schrijven en spreken voor een taak, toets of examen. Ook taalproductie tussen leerlingen is belangrijk.

Bakker, C., Meestringa, T., (2003) Suggesties voor schrijftaken voor alle vakken. Enschede: SLO.

TAALRUIMTE Leerlingen hebben in de klas niet altijd veel gelegenheid om taal te gebruiken. Vaak is de leerkracht het merendeel van de tijd aan het woord. Taal kan pas ontwikkelen als er ruimte is voor taalproductie voor 'praat- en schrijfgelegenheid'. Als leerkracht kun je voor taalruimte zorgen door een goed gespreksonderwerp te kiezen enerzijds (onderwerpsruimte) en er anderzijds op toe te zien dat alle leerlingen de kans krijgen iets te zeggen (beurtruimte).

Taalruimte is één van de drie taalgroeimiddelen die Verhallen en Walst beschrijven in een taalgroei pakket.

TAALSTEUN Taalsteun is een van de drie pijlers van taalgericht vakonderwijs. Je kunt als leerkracht op verschillende manieren taalsteun bieden. In de eerste plaats kun je taalsteun bieden door taalfeedback te geven. Dat doe je door bij groepswerk of coöperatief leren te observeren en inhoudelijk of vormelijk te reageren op taaluitingen. De taalsteun kan inhoudelijk zijn: hantering van de juiste begrippen, benoeming van kenmerken, ... Maar ook vormelijke taalsteun is mogelijk: feedback op stijl, register en woord- en zinsstructuren.

*inhoudelijk
en vormelijk*

Daarnaast kun je ook taalsteun bieden door gebruik te maken van stappenplannen, kijkwijzers en schrijfkaders bij spreek- en schrijfopdrachten. Een degelijk bordschema is ook een mogelijke vorm van taalsteun.

visueel Ten slotte kun je taalsteun ook visueel invullen. Afbeeldingen en mindmaps helpen bij het verwoorden van denkrelaties zoals overeenkomsten en verschillen, deel- en geheelrelaties en oorzaak-gevolgrelaties.

TRANSFER Op alle schoolniveaus van kleuter- over lager tot secundair en hoger onderwijs is het noodzakelijk dat alle leerkrachten en docenten veel kansen tot taalontwikkeling scheppen. Dat taalleerkrachten of taaldocenten hierin een cruciale rol spelen, spreekt voor zich. Het vak Nederlands en de leerkracht Nederlands fungeren als aandrijfkracht, maar het

gemeenschappelijke aanpak hele team moet meewerken. In functie van deze transfer is een gemeenschappelijke aanpak van het team belangrijk. Niet elke leerkracht hoeft daarbij een taalleerkracht te worden, maar wel een taalbewuste leerkracht.

Rymenans, R., Van Gorp, K., Paus, H. (2005) Elke leerkracht is leerkracht Nederlands. In: VONK, jg. 35, nr. 1, p. 17-24.

Bogaert, N. (2004) Taalgericht vakonderwijs: mag het een beetje meer zijn? In: Nova et vetera jg. 82 nr. 1-2, p.43-62.

Van der Laan, E. (2000) Taalgericht lesgeven in alle vakken. Uitgeverij Partners: Rotterdam.

VOORBEELD-FUNCTIE Leraren en docenten hebben een voorbeeldfunctie voor taalleerders, zowel voor mondelinge als schriftelijke taal. Werkblaadjes, opdrachten, cursussen moeten helder en correct geformuleerd zijn in Standaardnederlands. Ook het mondelinge taalaanbod van leerkrachten moet rijk en correct zijn.

Mottart, A., Vanbrabant, P. & Van den Ven (2010) Schrijven bij diverse schoolvakken -voorbeelden, analyses en aanbevelingen, in Levende Talen.

3 Korte inhoud instructie-filmpjes

*filmpjes
per onderwijs-
niveau*

Aanvankelijk leefde het idee om drie filmpjes op te nemen: eentje in de kleuterschool, eentje in de lagere school en één in een secundaire school. *En cour de route* kozen we ervoor om een apart filmpje te maken voor elke onderwijsvorm in de secundaire school. Op die manier komen de leerlingen uit de drie verschillende graden aan bod.

Het resultaat zijn vijf filmpjes:

- Kleuteronderwijs: Tussen thee en taal
- Lager onderwijs: De zon en het heelal
- Eerste graad secundair onderwijs: Van voedselketen tot kringloop
- Tweede graad algemeen secundair onderwijs: Verschuivingen op de arbeidsmarkt
- Derde graad beroepssecundair onderwijs: Een vakantiejob zoeken

De montage van elke les is beperkt tot 15 à 20 minuten. Op die manier krijg je een beeld van het lesverloop en de belangrijke principes van taalontwikkelen lesgeven, maar op een bondige manier.

interview Na elke opname volgt een interview. Daarin licht de leerkracht toe welke principes aan bod gekomen zijn en wat de meerwaarde daarvan is. Fragmenten van het interview zitten verweven in de montage van de filmpjes.

3.1 TUSSEN THEE EN TAAL

*KLEUTER-
ONDERWIJS
1ste kleuterklas*

Onder de titel 'Tussen thee en taal' werkt Jill Wailly in de eerste kleuterklas van Het Kwikstaartje in Oordegem een gevarieerde les uit over ontbijtgewoontes bij kleuters. Zij benut hierbij alle kansen om te werken aan de taalvererving van de kleuters: zij gebruikt zelf een rijke taal en toetst vaak of de kindjes haar begrepen hebben. Zij geeft alle kleuters spreekkansen en formuleert daarna gerichte feedback op hun taalgebruik.

Om de betrokkenheid van de kinderen te verhogen, laat zij hen vertellen over hun ontbijtervaringen en -voorkeuren. Zij gebruikt de klaspop Jules om spontane reacties uit te lokken, om dieper in te gaan op vragen en om de antwoorden rijker te laten formuleren.

Bij het doelielje moeten de kleuters niet alleen goed luisteren, maar mogen ze ook fragmenten uitbeelden. Door de combinatie van woorden en gebaren beseffen zij bijvoorbeeld duidelijk wat het woord 'inschenken' betekent.

De geleide waarneming in een kleiner groepje zorgt voor de verankering van de woordenschat rond thee schenken en drinken. In de winkelhoek daagt de juf de kleuters elk op hun niveau uit om elementaire winkelgesprekjes te voeren, waarbij zij dezelfde woorden weer in een andere context kunnen gebruiken.

Bacchini, S., e.a. (2005) *Duizend-en-een-woorden. De allereerste Nederlandse woorden voor anderstalige peuters en kleuters. Een gefundeerde woordenlijst gefaseerd voor verwerving.* Enschede: SLO. Te raadplegen via www.slo.nl.

Goorhuis-Brouwer, S.M. (1997) *Het wonder der taalverwerving. Basisboek voor opvoeders van jonge kinderen.* Utrecht: de Tijdstroom.

Jansma, A.& Harpman, A. (1997) *Kinderen bouwen taal.* Alphen aan den Rijn: Samson Tjeenk Willink.

Paus, H.(red.) (2010) *Portaal. Praktische taaldidactiek voor het primair onderwijs.* Bussum: Coutinho.

Verhelst, M., Joos, S. en Moons, C. (2011) *Taalstimulering en meertaligheid bij kinderen van 0 tot 6. Te raadplegen via: http://www.cteno.be/downloads/taal_meertaligheid_kindengezin.pdf*

Centrum voor Taal en Onderwijs. *Over poepschoenen en appeltap; taalvaardigheid in de eerste kleuterklas. Te raadplegen via: http://www.steunpuntgok.be/downloads/vormingsaanbod_2009_2010_regulier.pdf*

www.fundels.com

Op deze website maak je kennis met Fundels, dat zijn bewegende versies van prentenboeken die kleuters op computer kunnen bekijken. Fundels zijn net als papieren prentenboeken een krachtig leermiddel om het taalgevoel van kinderen te stimuleren.

www.bereslim.nl

Bereslim is vergelijkbaar met Fundels. Hier kun je ook zelf eenvoudige interactieve prentenboeken maken.

www.peuterplace.nl/kinderboeken/voorleestips.htm

Op deze website vind je tien gouden voorleestips, die helpen om interactief voor te lezen bij kleuters.

3.2 DE ZON EN HET HEELAL

LAGER ONDERWIJS 5de leerjaar Wereldoriëntatie

Veerle De Clippel van de basisschool Sint-Janscollege De Krekel in Sint-Amandsberg geeft aan haar leerlingen van het vijfde leerjaar een les wereldoriëntatie over het heelal. Deze les is duidelijk gericht op taalontwikkeling.

De juf lokt een eerste keer interactie uit door de leerlingen in duo's hun voorkennis te laten noteren. Daarna bouwt ze samen met de leerlingen een webschema op rond het thema. Zo leren ze structureren en rubriceren. Over de betekenis van cruciale begrippen wordt in de klas druk onderhandeld. Voor ze een informatieve tekst lezen, moeten de leerlingen eerst vragen rond het thema opstellen, zodat ze aan de tekst beginnen met een specifiek leesdoel voor ogen. Daarbij zetten de leerlingen vertrouwde leesstrategieën in.

Veel kansen op interactie en op verschillende vormen van taalproductie, betekenisonderhandeling, feedback en ge-

paste taalsteun, bijvoorbeeld bij de opbouw van de werkbladen, vormen de belangrijkste talige ingrediënten van deze les.

http://www.slo.nl/primair/publicaties/taal_vakken
Taal in andere vakken bestaat uit een set van vier losse boekjes met voorbeeldlessen. Hiermee kunnen leerkrachten de samenhang tussen taal- en wereldoriëntatieonderwijs meer tot uiting brengen.

www.totemtaal.be

Totemtaal is een methode voor kinderen van het 2de tot het 6de leerjaar. Tien thema's zorgen voor een boeiend kader en een krachtige leeromgeving met gevarieerde werkvormen.

Callebaut, I., J. Geerts, M. Geerts, K. Van Gorp & L. Wijnants (2001) Wereld(k)uren. Deurne: Wolters Plantyn.

Wereld(k)uren is een methode wereldoriëntatie voor leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar. De leerlingen werken zelfontdekkend rond 16 thema's. Elk thema vertrekt vanuit een uitdagende opdracht of een probleemstelling.

Van Beek, W. & Verhallen, M. (2004) Taal een zaak van alle vakken. Geïntegreerd taal- en zaakvakonderwijs op de basisschool, Bussum: Coutinho.

3.3 VAN VOEDSELKETEN TOT KRINGLOOP

*SECUNDAIR
ONDERWIJS
1ste graad
Natuurweten-
schappen*

In Don Bosco-Mariaberg in Essen zien we hoe Rob Van Gastel met zijn leerlingen van de eerste graad een les natuurwetenschappen uitwerkt volgens de principes van taalontwikkeld lesgeven. In de les 'Van voedselketen tot kringloop' expliciteert Rob niet alleen duidelijk zijn lesdoelen. Hij zorgt ook voor een heldere lesopbouw, met sprekend en goed geordend (beeld)materiaal en variatie in werkvormen. Hij besteedt veel aandacht aan kernbegrippen en vaktermen, zodat de leerlingen die echt kunnen verwerven en gebruiken in een andere context.

De leerlingen krijgen ook veel kansen op samenwerkend leren. Tijdens het groepswerk observeert de leerkracht gericht, geeft hij regelmatig taalsteun en vraagt hij naar de werk- en denkwijze. Aan het einde van de les controleert hij

of de lesdoelen bereikt zijn en vat hij de leerinhouden samen. Contextrijk vakonderwijs, actief omgaan met de vakinhouden, duidelijke instructies, begrijpelijk taalgebruik, zonder te sterk te vereenvoudigen: al deze didactische en talige principes zijn aanwezig in deze les.

3.4 VERSCHUIVINGEN OP DE ARBEIDSMARKT

*SECUNDAIR
ONDERWIJS
2de graad ASO
Economie*

Dat ook een les economie op een taalontwikkeld manier kan worden gegeven, bewijst Els Van Hauwermeiren. Ze doet dat samen met de leerlingen de tweede graad ASO van het Sint-Gertrudiscollege van Wetteren.

Het werken in stam- en expertgroepen vormt de kern van deze les. Hierbij moeten de leerlingen gevarieerde opdrachten in verband met cijfers, grafieken, tabellen en informatieve teksten samen uitvoeren. Lees- en luistervaardigheid worden

intensief geoefend. Wanneer de experts de bestudeerde verschuivingen op de arbeidsmarkt in de stamgroepen moeten uitleggen, wordt dan weer hun spreek- en formuleervaardigheid op de proef gesteld. Leerlingen hebben sterk het gevoel dat zijzelf de les - opgebouwd volgens het OVUR-principe - tot een goed einde hebben gebracht, ook al heeft de leerkracht het proces voorbeeldig voorbereid en bewaakt.

Deze les kadert perfect in het taalbeleid dat het college al enkele jaren voert van in de eerste graad. Het resultaat is onder meer dat leerlingen vaktermen en schooltaalwoorden systematisch noteren in schriftjes waardoor die dan ook goed gekend zijn.

3.5 EEN VAKANTIEJOB ZOEKEN

**SECUNDAIR
ONDERWIJS**
3degraad BSO
Project Algemene
Vakken

Het verwerven van functionele taalvaardigheid is één van de belangrijke doelen van de lessen Project Algemene Vakken, waarin maatschappelijk relevante thema's aangepakt worden. De pijlers van taalgericht vakonderwijs, namelijk interactie, contextrijk onderwijs en taalsteun, staan ook centraal in de les PAV van Karen Ackerman en haar leerlingen van de derde graad BSO Verzorging in EDUGO Lochristi.

De leerlingen bouwden in een voorgaande les met Bubbl.us een mindmap op rond het thema 'Een vakantiejob zoeken'. Uitgaande van deze mindmap moeten zij daarna op een

eenduidige manier leerdoelen formuleren. Ze leren relevante informatie opzoeken via het internet, folders, brochures en jongerengidsen. Juiste zoektermen gebruiken en inhoudstafels of woordregisters snel en gericht raadplegen, staan hierbij vaak cruciaal.

Het vergelijken en beoordelen van sollicitatiebrieven en het uitschrijven van een schema voor een dergelijke brief vormen de eindfase. Er gaat ook heel wat aandacht naar de afronding en de evaluatie van deze voorbeeldige en actieve les waarbij de leerlingen met een schema vastzetten wat ze willen onthouden. In een latere fase zullen zij een infostandje voor een vakantiejobbeurs opbouwen en hierbij taal en beeld functioneel samenbrengen.

http://www.steunpuntgok.be/secundair_onderwijs
Op deze website vind je het bronnenboek BSO/TSO. In dit bronnenboek staan lesmodellen voor de algemene, technische

en praktijkvakken die zowel inzetten op verhoging van de betrokkenheid en motivatie als op de taalvaardigheid van jongeren.

ANDER BEELDMATERIAAL TAALONTWIKKELEND LESGEVEN

www.dertiendoelenvertaald.be

Op deze website voor leraren-in-opleiding vind je verfilmde good practices wiskunde en aardrijkskunde.

www.taalgerichtvakonderwijs.nl > publicaties

- *Dertien prototypen van taalgerichte lessenseries voor het voortgezet onderwijs. Het Platform Taalgericht Vakonderwijs ontwikkelde in samenwerking met verschillende didactici en docenten lessenseries voor biologie, economie, handel, geschiedenis, rekenen/wiskunde, techniek en zorg.*
- *Als het moeilijk wordt ga je denken; leren lezen in het voortgezet onderwijs. Op deze dvd zijn twee voorbeeldlessen te zien over begrijpend leren lezen van vakteksten. Regie: Maarten van den Burg/Scriptfactory.*
- *Taalgericht de vakken in! Achtergronden bij dertien taalgerichte lessenseries voor verschillende vakken in de onderbouw, bovenbouw vmbo, havo.*
- *van den Burg, M., Een interactief audiovisueel pakket voor Taalgericht vakonderwijs, Educatieve Faculteit Amsterdam.*

4 Aan de slag!

Als bijlage bij deze leidraad vind je een kijkwijzer en opdrachten die je kunt gebruiken bij de instructiefilmpjes.

5.1 Kijkwijzer

Aan de hand van de kijkwijzer kun je nagaan in welke mate de basisprincipes van taalontwikkelen lesgeven aan bod komen. Je kunt de kijkwijzer gebruiken bij de instructiefilmpjes en om gericht te reflecteren op je eigen lespraktijk.

We hebben bewust gekozen voor een korte, gebruiksvriendelijke kijkwijzer. De vragen zijn toegankelijk geformuleerd, dus zonder veel voorkennis kunnen studenten, leerkrachten en vakdocenten er mee aan de slag.

Je vindt bij deze leidraad drie versies van de kijkwijzer. In de versies komen dezelfde basisprincipes en vragen aan bod, maar de terminologie is aangepast aan het onderwijsniveau. In de kijkwijzer voor hoger onderwijs is er sprake van 'docenten' en 'studenten', in die voor secundair onderwijs spreken we over 'leerlingen' en 'leerkrachten'. In de kijkwijzer voor kleuteronderwijs zijn alleen de relevante vragen opgenomen en gebruiken we de term 'kleuters'.

drie
kijkwijzers

Hieronder vind je de referenties van andere kijkwijzers en observatie-instrumenten op de markt.

Via www.taalgerichtvakonderwijs.be kan je de kijkwijzer voor taalgericht vakonderwijs downloaden. De kijkwijzer is gebaseerd op de drie pijlers die het concept taalgericht vakonderwijs vormen: context, taalsteun en interactie.

Eerde, D. van, H. Hacquebord, M. Hajer, M. Pulles, C. Raymakers (2007). Kijkwijzer voor taalgericht vakonderwijs. Enschede: SLO/Platform Taalgericht Vakonderwijs.

Via www.taalbeleid.be kun je per onderwijsniveau verschillende kijkwijzers vinden om mee aan de slag te gaan. Klik op 'instrumenten'.

5.2 Opdrachten

Op de fiches vind je vijf opdrachten, één bij elk filmpje. Met de opdrachten willen we je inspireren om een les of een vorming uit te werken rond taalontwikkelen lesgeven op basis van de vijf instructiefilmpjes.

vijf
opdrachten

5 Colofon

Het project 'taalontwikkelen lesgeven, hoe doe je dat?' werd mogelijk door de steun van het gewest Oost- en Zeeuws-Vlaanderen van de Orde van den Prince.

PROJECT- ONTWIKKELAARS

Dorothea Van Hoyweghen, gewestcoördinator neerlandistiek Orde van den Prince: stond in voor het algemene concept en voor de coördinatie van het geheel.

Joke Vrijders, verantwoordelijke taalbeleid dienst studieadvies Arteveldehogeschool: werkte de projectaanvraag uit, was verantwoordelijk voor de redactie en samenstelling van de bijlage en bracht ideeën aan voor de vormgeving ervan.

Ann De Moor, taalbeleidscoördinator HUB-KAHO Sint-Lieven: zorgde voor ondersteuning van het project in haar hogeschool en in het gewest Oost- en Zeeuws-Vlaanderen van de Orde van den Prince.

CONCEPT kleuteronderwijs: Tussen thee en taal

Jill Wailly, kleuterleidster eerste kleuterklas 't Kwikstaartje in Oordegem
Ann Steverlynck, docent bachelor in het kleuteronderwijs Arteveldehogeschool

Helena Taelman, Dorien Van Rentergem: docenten bachelor in het kleuteronderwijs KAHO Sint-Lieven

CONCEPT
lager onderwijs:
De zon en het heeal
Veerle De Clippel, leerkracht vijfde leerjaar VBS Sint-Janscollege 'De Krekel' in Sint-Amandsberg
Tinneke van Bergen: docent bachelor in het lager onderwijs Arteveldehogeschool
Ine Callebaut, Saskia Timmermans, Elke van Nieuwenhuize: docenten bachelor in het lager onderwijs KAHO Sint-Lieven

CONCEPT
secundair onderwijs:
Van voedselketen tot kringloop
Rob Van Gastel, leerkracht biologie en natuurwetenschappen Don Bosco-Mariaburg in Essen
Lutgard Neels, vakbegeleider biologie en gelijke onderwijskansen Pedagogische begeleiding Bisdom Antwerpen
Ria Rombouts, nascholer VSKO en docente Karel de Grote Hogeschool
Joke Mornie, docent bachelor in het secundair onderwijs Arteveldehogeschool

CONCEPT
secundair onderwijs:
Verschuivingen op de arbeidsmarkt
Els Van Hauwermeiren, leerkracht economie en Nederlands Sint-Getrudiscollege in Wetteren
Veerle Daeseleire, leerkracht economie Sint-Getrudiscollege in Wetteren
Riet De Vos, vakbegeleider Nederlands Diocesane Pedagogische Begeleidingsdienst Bisdom Gent

CONCEPT
secundair onderwijs:
Een vakantiejob zoeken
Karen Ackerman, leerkracht Project Algemene Vakken EDUGO in Lochristi
Eddy De Munter, vakbegeleider Project Algemene Vakken Diocesane Pedagogische Begeleidingsdienst Bisdom Gent

INTERVIEW
Ann Wuyts, docent KAHO Sint-Lieven, was bij elk filmpje de interviewster van dienst.

MET DANK AAN
de kleuters,
leerlingen en
directies van de scholen
Het kwikstaartje in Oordegem
Vrije Basisschool Sint-Janscollege 'De Krekel' in Sint-Amandsberg
Don Bosco Mariaburg in Essen
Sint-Getrudiscollege in Wetteren
EDUGO in Lochristi

FILMOPNAMES
en montage
AR-Projects, audiovisual productions
(www.arprojects.be)

VORMGEVING
leidraad
Katrien Davans (katrien.davans@gmail.com)
Liselotte Courtens (info@llot.be)

CONTACT Voor meer informatie over het project, kun je contact opnemen met de projectontwikkelaars:
dorothea.van.hoyweghen@skynet.be
an.demoor@kahosl.be
joke.vrijders@arteveldehs.be.

BESTELLEN Het pakket kan je bestellen tegen overschrijving van 11 € (14 € voor Nederland) op rekeningnummer 737-2251855-43 IBAN BE66 7372 2518 5543 BIC KREDBEBB van Dorothea Van Hoyweghen.

Diocesane Pedagogische Begeleidingsdienst
BISDOM ANTWERPEN

Als het over taalontwikkelen gaat, willen studenten, leerkrachten en docenten graag concrete voorbeelden zien. Het pakket 'Taalontwikkelen: hoe doe je dat?' brengt de didactiek op een toegankelijke en authentieke manier in beeld.

Het pakket bevat:

- 5 instructiefilmpjes waarin leerkrachten technieken en basisprincipes van taalontwikkelen demonstreren in hun klaspraktijk
- een leidraad waarin begrippen zoals 'schooltaal', 'taalfeedback' en 'betekenisonderhandeling' in mensentaal worden uitgelegd
- 3 kijkwijzers en 5 opdrachten om met studenten of een leerkrachtenteam aan de slag te gaan

Een product van de Arteveldehogeschool, dienst studieadvies en KAHO Sint-Lieven met de steun van de Orde van den Prince.

Filmopnames en montage : AR-Projects, audiovisual productions (www.arprojects.be)
Vormgeving : Katrien Davans & Liselotte Courtens

taal

ONTWIKKELEND LESGEVEN HOE DOE JE DAT?

leidraad